

Késői vallomás egy hajdan volt KMK-ról

SZENTE Ferenc

Sárguló noteszlapokat böngészek... Emlékezésre kért fel a Könyvtári Figyelő főszerkesztője. Talán nem baj, ha azzal kezdem, hogy mindig tudtam, hogy féltetni kell a KMK-t. Amikor 1960-ban *Sallai István* biztatására tagja lettem, már másnap az akkori minisztérium sokak által rettegett főelőadója azzal fogadott, hogy rendet kell csinálni, mert a KMK nem áll hivatása magaslatán. Nem erősíti kellő módon a könyvtárak politikai munkáját.

Hogy mi a kellő mód? Arra nem volt válasz. Megértettem, hogy a KMK hivatalból csak rosszul dolgozhat, mert megfogalmazatlan elvárásoknak kell megfelelnie. Ezzel a megírt sorssal kell együtt élnie, s ha jót akar, maga találja ki az elvárásokat, és úgy tesz, mintha a felettes hivatalosság találta volna ki őket. Ez a taktika végig működött kisebb botlásokkal.

A KMK jó szellemű műhely volt, valóságos

szigete a szabad gondolkodásnak és sikeres terjesztője a nyugati típusú könyvtári rendszer fejlesztési elveinek. A szakmában sokak előtt volt tekintélye, de voltak irigyei és ellenségei, – ahogy illik, s szokás. *Futala Tibortól* hallottam többször korábban is, hogy új szakmai agytröszt van alakulóban a KMK ellen, aztán nyolcvanban, amikor már nem a minisztériumban volt, hanem az OMIKK-ban, figyelmeztetett, hogy vannak olyan hangok, melyek szerint a KMK réges-rég betöltötte szerepét, valami más felállás kellene. Valami olyan kutatás-fejlesztési szervezet, amely felkészíti a teljes hazai könyvtári rendszert a kibernetizálásra. Hol van hozzá a technika? Az még nincs, de elvi felkészülésről beszélnek, kooperációs körökről, újszerű koordinációról. De hát ezek a külföldi szakirodalomból vett, számunkra is igen tetszetős, de a helyzetünkhöz képest üres fogalmak! *Papp István* úgy

próbált elébe menni a ködösített követeléseknek, hogy létrehozott egy Könyvtártechnológiai osztályt, amely járni kezdte az országot és hirdette a technikai fejlődés beláthatatlan perspektíváiról az ígét. (Volt már egyszer ilyen eszköz nélküli gépesítési kísérletünk a hatvanas években: a főtűs kölcsönzési eljárás meghonosítása. Ez maga a jövő! *Barabási Rezső* rosszállóan hallgatta ellenvetéseimet. Nem szabad ellenállni a fejlődésnek. A békéscsabai megyei könyvtár volt az egyik kísérleti hely. *Lipták Pál* igazgatótól tudtam, hogy egy teljes havi kölcsönzés dokumentálatlan maradt, mert hiba volt a filmen.)

1982-ben *Jóború Magda* halála után *Zircz Péter* lett az OSZK megbízott főigazgatója. Azonnal benyújtotta javaslatát a kutatás-fejlesztési önálló részleg felállításáról, amely országos feladatot is ellát. Papp István ekkor mondott le a KMK igazgatóságáról. Pohár bor mellett beszélt róla velem. Elege volt. Egy hét múlva hívtak a minisztériumba. Vállaljam a KMK-t úgy, hogy státuszokat adok át az OSZK-nak, kutatás-fejlesztési célra. Három státuszt, lehet személlyel együtt is. De aztán rajtam soha ne kérjétek számon a könyvtári kutatás-fejlesztés menedzselését, mert ez mostantól OSZK feladat. Így kezdődött – ahogy a politikában mondani szokás – az új szakasz.

Vezetői megbízatásom hat hónapra szólt. Így állapotunk meg a Könyvtári osztályon. Ennyi idő alatt ki kell derülnie, hogy mi legyen a KMK sorsa. Iratok olvasásával és hivatalos találkozásokkal töltöttem az első napokat és tartottam egy intézeti értekezletet. Úgy éreztem magam, mint akit beugrattak valamibe, amit nem akart. Néhány vidéki utat tettem, hogy találkozam azokkal a régi kollégákkal, akiknek a véleményére adtam. Biztatásuk megerősített, hogy a KMK-ra nélkülözhetetlenül szükség van és meg kell erősíteni a státusát. Készítettem magamnak egy minimál tervet. Megállapodtam *Zircz Péter*rel *Ungváry Rudolf* áthelyezésében az OSZK-hoz és abban, hogy részt veszek a kollégiumi üléseiken.

Az OSZK-val való kapcsolat szorosra fűzését elvileg is fontosnak véltem, de erre készítették a

közös gazdasági érdekek is. Már egy éve tartott a Marjai József nevéhez (miniszterelnök helyettesként a teljes gazdasági területet felügyelte) kötődő takarékosági program, amely valójában elvonásokból állt. Emlékezetes a nyugati folyóiratok megrendelésének drasztikus korlátozása, a dologi kiadások csökkentése, a kiadványokra költhető előállítás költségei, a kiküldetési költségek megfelelése és a bérek befagyasztása. Ugyanakkor megtörtént az első 20%-os általános áremelés. Ilyen körülmények közt természetes volt, hogy napirenden voltak az OSZK megbízott főigazgatójával a gazdasági alapú, de a szakmai határokat feszegető érdekviták a lényegesen kisebb és olcsóbb KMK-ról.

Közben új főigazgatója lett a nemzeti könyvtárnak *Molnár Ferenc*, volt kulturális államtitkár személyében, akivel rövid időn belül szívélyes, kollegiális viszonyt alakítottunk ki egymás közt. Rendszeresen kikérte tanácsaimat az OSZK különféle problémáit illetően, és segített a kapcsolatépítésben, amire akkor nagy szükség volt.

A járások általános törvényi megszüntetésével az a veszély fenyegetett, hogy szétzilálódnak a falusi könyvtárak. Tájértkezeltek sorozatát tartottuk azoknak a városi fenntartóknak, akik a volt járási könyvtárak gazdái lettek, hogy sürgősen hozzák létre az ellátó rendszert, ami a hálózati összefogást biztosítani tudja. Az új szerepfelfogás megértetésében nagy könnyebbség volt a szakmai irányelvekben részletezett szintek (A-,B-,C-,D-típusú könyvtár) tartalma, jórészt ennek volt köszönhető a szinte zökkenőmentes átállás az új formára.

A városi könyvtárigazgatók tájértkezelteinek egyik tanulsága volt, hogy velük folyamatos, közvetlen kapcsolatot kell fenntartanunk, nem elegendő a megyei könyvtárakon keresztül foglalkozni a gondjaikkal. A minisztériummal egyeztetve létrehoztuk a Városi Könyvtárigazgatók Tanácsát mint állandó testületet és kezdeményeztük, hogy a szakszervezetek területén is alakuljanak meg állandó testületek az SZMT és a szakmai központi könyvtárak vezetőiből.

Már a költségvetési előmunkálatok során kiderült, hogy további keretcsökkenés várható. Ké-

szítettem egy új feladatlistát és konzultációra kértem a különféle könyvtárigazgatói tanácsok elnökeit, és az OKT elnökét, *Vályi Gábort*, akivel közösen alakítottuk ki a KMK új szervezeti beosztását. Három osztály összevonásával jött létre az oktatási-kutatási egység, hogy a költség-hatékony működés biztosítható legyen és az erők java részét a szakmai képzés, továbbképzés céljaira lehessen fordítani.

Korábbi tapasztalataimból tudtam, hogy közös pályán mozgunk a nálunk jobb anyagi helyzetben lévő szervezetekkel, melyek között fő helyen állt a Hazafias Népfront. Az Olvasó Népeért Mozgalom ürügyén kapcsolatba léptem *Pozsgay Imrével*, aki megértően fogadta javaslatomat egy közös cselekvési programról. A mozgalom keretében szervezhettünk szakmai értekezleteket, készíthettünk propagandaanyagokat, kiadványokat és olyan segítő partnereket nyertünk a könyvtárügynek, mint *Fábián Zoltán*, *Fekete Gyula*, *Molnár Zoltán*, *Varga Domokos*.

Nekik sokat köszönhetek, hogy a rendszerváltozást bevezető évek osztozkodási beharcaiban (filmszakma, színházügy, zenei élet, művelődési házak stb.) szilárdan mellettünk álltak. Mert a politikai átalakulás „szaga” elég korán a levegőben volt.

A szocialista országok rendszertelen könyvtári értekezletén Varsóban *Juhász Jenővel*, majd Ulan Batorban *Sárdy Péterrel* vettem részt. Mindkét alkalommal feltűnő volt a szovjet küldöttek sűrű „glaznosztyozása”, amit rajtunk kívül csak a lengyelek üdvözöltek egyértelmű lelkesedéssel. A szovjet kollégák bizakodó hangulatát tapasztaltuk Moszkvában is, ahol az OSZK és a Lenin Könyvtár baráti találkozóján vettem részt *Ferenczyné Wendelin Lidia*, *Sonnevend Péter* főosztályvezetők és *Havasi Zoltán* főigazgató-helyettes társaságában. A történet további sorsa szempontjából lényeges, hogy jó kollegiális viszony alakult ki köztünk Ferenczynével és Havasi Zoltánnal is, aki nemsokára az OSZK mb. főigazgatójaként a Várba való költözést vezényelte. Ennek nem kis szerepe volt a KMK épületen belüli elhelyezése szempontjából.

Az elszegényedéssel való mindennapi szembe-

nézésben biztató reménysugárként jelent meg a Soros Alapítvány. *Vályi Gábor* titokzatosan meghívott egy vendéglői találkozásra, ahol bemutatott *Soros Györgynek*. Addig keveset tudtam róla, lényegében csak annyit, hogy egy gazdag amerikai magyar, aki jótékony, segítő szándékkal jött Magyarországra és már tárgyalt vezető politikusokkal. Már a kávénál tartottak, amikor bekapcsolódtam a beszélgetésbe. Érdeklődésére elmondtam, hogy mennyire lebénítva érezzük magunkat. Frázisokat használunk az információs társadalomról, miközben nem férünk hozzá a külföldi folyóiratokhoz és a könyvtári technikánk még mindig jellemzően az írógép és a lemezes másoló. Megállapodtunk, hogy rövid időn belül készíték egy minimál tervet a legszükségesebb technikai eszközigenyről a könyvtárakban és egy folyóirat-rendelési segélyprogramot három évre. Megállapodtunk abban is, hogy lesz egy állandó összekötője könyvtári területről, *Óvári Sándor* személyében.

A program hamarosan beindult. Eredményességének értékelése több forrásban fellelhető.

Új otthonunkban, a Budavári Palotában irodai szomszédom lett a Magyarságkutató Intézet igazgatója, *Juhász Gyula*. Barátságos viszony alakult ki köztünk. Rendszeresen bekukkantott hozzám, beszélt a munkájukról és érdeklődött a határon túli magyar könyvtárakról. Akkor már többször jártam Csehszlovákiában, Jugoszláviában, egyszer Romániában is, tudtam friss információkkal szolgálni. Ennek a kapcsolatnak tudható be, hogy az OSZK-ban bekövetkezett vezetői őrsváltáskor az én nevem merült föl általános főigazgató helyettesként. Utálkoztam az ötleten. Minisztériumi kollégák figyelmeztettek, hogy gondoljam meg jobban, mert újból kezdődhet a huzakodás a KMK szerepe miatt.

Nyomasztó teherként nehezedett rám a felelőség, de örömmel tapasztaltam az OSZK-s kollégák segítő együttműködési készségét és sikerült viszonylag gyorsan kialakítani a fenntartható szolgáltatások rendszerét. A számítástechnikai korszak előkészítésére *Hegedűs Péter* lépett sorompóba főigazgató-helyettesként, és sikerült újabb munkatársak foglalkoztatására státuszokat

szerezni a kutatás-fejlesztés területére, noha a konkrét gépi lehetőségek dolgában mindössze a Commodore program jelentett némi sikert. A gépekre vonatkozó COCOM-embargó mindössze ennyit tett lehetővé.

Lapozgatva a *Gerő Gyula* által összeállított kronológia köteteit, látom, mennyi minden értelmes és hasznos dolgot vitt végbe a KMK ezekben az években, amelyek felkészítették a könyvtári környezetet a várható társadalmi-gazdasági átalakulásra. Mindennek ellenére voltak, akik szüntelenül hangoztatták, hogy a fejlődés, a modernizáció azért nem halad, mert a KMK nem áll hivatása magaslatán. Könnyű bírálni az olyan helyzetet, amelyben nincs benne az ember. Juhász Gyula megjegyzése a korabeli noteszomban: „a haverjaid valamiért nagyon ellened fordultak, nem gondolod?” De, gondoltam. Okát ugyan nem értettem, ha csak azt nem, hogy egy legyengült minisztérium helyett újból a KMK-ra kellett osztani a bűnbak szerepét. A helyzet józan értelmezése lett volna elvárható a hazai szaksajtótól, de passzivitásuk aztán arra készítetett bennünket, hogy új sajtót indítsunk, a *Könyvtári Levelező/lapot*.

Előbb azonban – hallgatva *Billédi Ibolya* és Vályi Gábor bölcs tanácsára, mely szerint a nyílt viták helyett jobb lenne testületi fórumon nézeteket cserélni – kértem a felvételemet az MKE-be. Ám elutasítást kaptam válaszul. A mából nézve bizonyára hihetetlennek tűnik, pedig így történt. A revír határát hasonló ösztönreflex alapján védik kissé távolabbi biológiai rokonaink. Nem lelkeztem sokat a történetek fölött, de ettől fogva pártoltam minden törekvést, amely szakmai érdekvédelmi szempontból új szervezetek létrehozására irányult (Kultúraterjesztők Társasága, Könyvtári és Informatikai Kamara – később a Kulturális Kamara tagja, majd IKSZ – és a Sallai István Társaság).

A Népfront mellett sorra alakuló civil szervezetek, városfejlesztési baráti körök révén naprakész információim voltak a politikai átalakulás nyomán kialakult állapotokról az egész országban. Munkatársaink ezek ismeretében vettek részt támogatólag a könyvtárak életében, szer-

veztek szakmai rendezvényeket, adtak módszer-tani tanácsokat. Nem részletezem, a kronológiában visszakereshető. A rendszerváltás környékén állandó részévé vált munkánknak a határon túli magyar könyvtárüggyel való törődés. Tanfolyamokat, konzultációs alkalmakat szerveztünk, helyszíni tanácsadást biztosítottunk, segítettünk a magyar érdeklődő szakmai központok kialakulásában és nem utolsósorban szervezetté tettük a könyvellátást.

Részt vettünk a Könyvet Romániának nevezű országos könyvadomány gyűjtésben, a begyűlt anyag válogatásában, a szállítások szervezésében. Szervezői voltunk a Magyar Írók Szövetsége mellett a hazai és a határon túli magyar szerzőkkel foglalkozó szépirodalmi kiadók tanácskozásának. Ettől fogva rendszeres munkakapcsolatom volt *Göncz Árpáddal*, aki a továbbiakban lelkes patronálója volt két fontos könyvtári érdekű vállalkozásunknak: a Kölcsey Alapítványnak és az Olvasókörök Szövetségének. Az alapítvány immár húsz esztendeje támogatja a hazai és a határon túli magyar könyvtárak és iskolák közti testvéri-segítő szándékokat. Köz-társasági elnökként is többször elfogadta meghívásunkat rendezvényeinkre. Utoljára akkor találkoztunk személyesen, amikor kiskeresztet adott több mint negyvenévi szolgálat után. „Eleged volt?” – súgta a kézfogás közben, emlékeztetve egy korábbi beszélgetésünkre, amikor az elnöki autóban elmeséltem, hogy az új miniszter panaszos levelet kapott az MKE-től, hogy nem működik az OKT, aki kérdőre vonta Juhász Gyulát a KMK igazgatójának hanyagsága miatt. A miniszterhelyettes hallgatja a magyarázkodásomat, arról, hogy az OKT-nek milyen szerepe volt a régi minisztériumi felállás mellett, és hogy valójában most is a minisztérium elhatározásán múlik, hogy ad-e megrendelést a szervezetnek, amelynek mi, a KMK a titkársági teendőit látjuk el. „Ja, vagy úgy, akkor ez afféle önjelölt bölcsök tanácsa, amelyik majd megmondja, hogy nekünk mi a dolgunk. Hát így egészen más.”

A régi noteszlapokat böngészve, ma azt mondom, hogy legalább nem volt unalmas az élet. Ez nem azt jelenti, hogy különösebben elégedett

vagyok a magam teljesítményével, de arra jó érzéssel gondolok, hogy egy történelmileg nézve is nehéz időszakon át biztonságos környezetet jelentett a KMK az ott dolgozóknak, és biztos szakmai támaszt azoknak, az egzisztenciájukban fenyegetett könyvtáraknak, amelyek segítségért hozzánk fordultak.

És végezetül: távozásomkor az volt a látszat, mintha engem nyugdíjba küldtek volna és így

megkaptam a magamét. Ezzel szemben az igazság az, hogy már rég átadtam Juhász Gyulának a nyugdíjazási kérelmemet és a vele való megállapodás alapján töltöttem ki a teljes időn túli hónapokat. El kellett válni, mert ha eljön az idő, válni kell. De az érdeklődésem – szeretettel és némi aggodalommal – azóta is megmaradt a könyvtárügy sorsának alakulása iránt.

4. kép

Berezky László, Papp István, Sallai István a hatvanas évek végén

5. kép

A szocialista KMK-k értekezlete G. Schwarz, G. Rückl, P. Günnel, Sente Ferenc, a tolmács, Papp István a hetvenes évek közepén